

3ME

BUDAPESTI MŰSZAKI
MATEMATIKA
ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI
INTÉZET
EGYETEM

Bevezetés az algebra 1

BMETE92AX23

Polinomok

H406 – 2016-10-03

Wettl Ferenc

ALGEBRA TANSZÉK

Alapfogalmak

Alapfogalmak

Polinomok

D Legyen F test, $a_0, a_1, \dots, a_n \in F$, x egy szimbólum (változó). A $p(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$ formális kifejezést **F -beli együtthatós (vagy F feletti) egyváltozós polinomnak** nevezzük. Ha $a_n \neq 0$, akkor n -et a p **polinom fokának** hívjuk és $\deg p$ -vel jelöljük. a_n a polinom **főegyütthatója**. A zéruspolinom foka $-\infty$. A $p(x) = a_0$ polinomot konstans polinomnak nevezzük.

D Két polinom **azonos**, ha azonos fokúak, és megfelelő együtthatóik páronként azonosak.

J Az F fölötti polinomok halmaza $F[x]$: pl. $\mathbb{Q}[x]$, $\mathbb{R}[x]$, $\mathbb{C}[x]$, $\mathbb{Z}_p[x]$.

D Test helyett egységelemes kommutatív **gyűrű fölötti polinomok** halmaza is definiálható: $\mathbb{Z}[x]$, $\mathbb{Z}_n[x]$.

D
$$\sum_{k=0}^n a_k x^k + \sum_{k=0}^m b_k x^k := \sum_{k=0}^{\max(n,m)} (a_k + b_k) x^k.$$
 (A kisebb fokú polinomot kiegészítjük 0 együtthatókkal.)

D
$$\sum_{i=0}^n a_i x^i \cdot \sum_{j=0}^m b_j x^j := \sum_{k=0}^{n+m} c_k x^k,$$
 ahol $c_k = a_0 b_k + a_1 b_{k-1} + \dots + a_k b_0$.

Á Egy F testben $ab = 0$ esetén $a = 0$ vagy $b = 0$ (testben nincs nullosztó).

B Ha $ab = 0$ és $a \neq 0$, akkor $b = 1b = a^{-1}ab = a^{-1}0 = 0$.

Á Ha F test és $p, q \in F[x]$, $\deg p = m$, $\deg q = n$, akkor

a) $\deg(p + q) \leq \max(m, n)$

b) $\deg(pq) = m + n$.

m Gyűrű felett b) nem igaz, pl. $\mathbb{Z}_6[x]$ -ben $(3x)(2x + 1) = 3x$, mert $\mathbb{Z}_6$ -ban $3 \cdot 2 = 0$.

B a) Ha $m \neq n$, akkor $\deg(p + q) = \max(m, n)$, de ha $m = n$, akkor a főegyütthatók összege lehet 0 is (pl. $(x + 2) + (-x + 3) = 5$).

b) $p(x) \cdot q(x) = (a_n x^n + \dots) \cdot (b_m x^m + \dots) = a_n b_m x^{n+m} + \dots$, és $a_n b_m \neq 0$, mert testben nincs nullosztó.

Alapfogalmak

Polinomgyűrű

T Ha R egységelemes kommutatív gyűrű (például test), akkor $R[x]$ is az. Ha R nullosztómentes is, akkor $R[x]$ is az.

- $R[x]$ -ben a '+' és a '.' kommutatív és asszociatív művelet.
- disztributivitás: $\forall p, q, r \in R[x] : (p + q)r = pr + qr$
- az összeadás invertálható: $\forall p, q \in R[x] \exists r \in R[x] : p + r = q$
Ez azzal ekvivalens, hogy létezik egy 0-val jelölt zéruspolinom, melyre bármely $p \in R[x]$ esetén $p + 0 = p$, és minden p polinomnak van $-p$ -vel jelölt ellentettje (additív inverze), melyre $p + (-p) = 0$.
- $R[x]$ -nek létezik 1-gyel jelölt egységeleme, melyre bármely $p \in R[x]$ esetén $p \cdot 1 = p$. (ez = az 1 konstanspolinommal)
- Ha $p, q \in R[x]$ és $pq = 0$, akkor főegyütthatóik szorzata is 0, ami nem lehetséges nullosztómentes gyűrűben.

K $\mathbb{C}[x], \mathbb{R}[x], \mathbb{Q}[x], \mathbb{Z}[x], \mathbb{Z}_m[x]$ egységelemes kommutatív gyűrűk. Nullosztómentesek is, kivéve $\mathbb{Z}_m$ -et összetett m esetén.

Alapfogalmak

Polinomok oszthatósága

- D** **Oszthatóság egységelemes kommutatív gyűrűben:** Legyen R egységelemes kommutatív gyűrű, $a, b \in R$. AMH **b osztója a -nak** (a osztható b -vel), ha $\exists q \in R$, hogy $a = bq$. Jelölés: $b \mid a$.
- P** $x - 1 \mid x^n - 1$ a $\mathbb{Z}[x]$ gyűrűben ($n \in \mathbb{N}^+$).
- P** $3x \mid x^n$ a $\mathbb{Q}[x]$ gyűrűben, mert $x^n = (3x)(\frac{1}{3}x^{n-1})$, de nem osztója $\mathbb{Z}[x]$ -ben.
- P** $x - i \mid x^2 + 1$ a $\mathbb{C}[x]$ gyűrűben, mert $x^2 + 1 = (x - i)(x + i)$.
- P** Mik az egységek $\mathbb{F}[x]$ -ben, ha $\mathbb{F}$ test?
- M** Az $1 \in \mathbb{F}[x]$ polinom osztói, azaz a nulladfokú polinomok ($a_0 \in \mathbb{F} \setminus \{0\}$).
- P** Mik az egységek (a) $\mathbb{Z}[x]$ -ben és (b) $R[x]$ -ben, ha R egységelemes, kommutatív, nullosztómentes gyűrű?
- M** (a) $1, -1 \in \mathbb{Z}[x]$, (b) R egységei.
- P** Igazoljuk, hogy $\mathbb{Z}_4[x]$ -ben $2x + 1$ egység!
- M** $(2x + 1)(2x + 1) = 1$, tehát $2x + 1$ minden polinomnak osztója.

T *Maradékos osztás polinomgyűrűben* Legyen F test, és $a, b \in F[x]$ két polinom, ahol $b \neq 0$. Akkor egyértelműen léteznek olyan $q, r \in F[x]$ polinomok, hogy

$$a = bq + r, \text{ és } \deg r < \deg b.$$

B *Létezés:* Ha $a = 0$, akkor $q = r = 0$.

Ha $\deg a < \deg b$, akkor $q = 0$ és $r = a$, azaz $a = b \cdot 0 + a$.

A továbbiakban $\deg a \geq \deg b$. $\deg a$ -ra vonatkozó teljes ind.:

$\deg a = 0$: $a = a_0$ ($a_0 \in F$) $\rightsquigarrow b = b_0$, $q = \frac{a_0}{b_0}$, $r = 0$, $\checkmark$

$\deg a < n \rightarrow \deg a = n$: $a(x) = a_n x^n + \dots$, $b(x) = b_m x^m + \dots$

$\hat{a}(x) = a(x) - \frac{a_n}{b_m} x^{n-m} b(x) \rightsquigarrow \deg \hat{a} < n$

ha $\deg \hat{a} < \deg b$, akkor $r = \hat{a}$, $a(x) = \frac{a_n}{b_m} x^{n-m} b(x) + r(x)$ $\checkmark$

ha $\deg \hat{a} \geq \deg b$, akkor az indukció miatt $\hat{a} = bq + r \rightsquigarrow$

$a(x) = (q(x) + \frac{a_n}{b_m} x^{n-m})b(x) + r(x)$

Egyértelműség: Tfh $a = qb + r = \hat{q}b + \hat{r} \rightsquigarrow (q - \hat{q})b = \hat{r} - r$, de $\deg(\hat{r} - r) < \deg b$, $\deg((q - \hat{q})b) \geq \deg b$ vagy $q = \hat{q} \rightsquigarrow r = \hat{r}$ $\checkmark$

P Legyen $p(x) = x^4 - 4x^3 + 4x^2 + 2x - 1$, $b(x) = x - 2$. Osszuk el p -t maradékosan b -val.

M

$$\begin{array}{r} (x^4 - 4x^3 + 4x^2 + 2x - 1) : (x - 2) = x^3 - 2x^2 + 2 \\ \underline{-x^4 + 2x^3} \\ -2x^3 + 4x^2 \\ \underline{2x^3 - 4x^2} \\ 2x - 1 \\ \underline{-2x + 4} \\ 3 \end{array}$$

m $\mathbb{Z}[x]$ -ben a maradékos osztás nem végezhető el bármely két polinomra, például $a(x) = x^3$ nem írható $(3x^2)q(x) + r(x)$ alakba, ha $q, r \in \mathbb{Z}[x]$ és $\deg r(x) < \deg(3x^2) = 2$.

m Az R egységelemes kommutatív gyűrűben lehet maradékosan osztani olyan $R[x]$ -beli polinommal, melynek főegyütthatója R -ben egység (pl. $\mathbb{Z}[x]$ -ben 1- vagy -1 -főegyütthatóssal!).

P $a(x) = x^3 + 4x - 2, b(x) = 2x - 1$

M $(x^3 + 4x - 2) : (2x - 1) = \frac{1}{2}x^2 + \frac{1}{4}x + \frac{17}{8}$

$$\begin{array}{r} x^3 - 2 \\ -x^3 + \frac{1}{2}x^2 \\ \hline + \frac{1}{2}x^2 + 4x - 2 \\ -\frac{1}{2}x^2 + \frac{1}{4}x \\ \hline \phantom{+ \frac{1}{2}x^2} + \frac{17}{4}x - 2 \\ -\frac{17}{4}x + \frac{17}{8} \\ \hline \phantom{+ \frac{1}{2}x^2} \phantom{+ \frac{17}{4}x} - \frac{1}{8} \end{array}$$

F Osszuk el maradékosan az $x^4 + x^3 + x + 2$ polinomot $x^2 + 1$ -gyel $\mathbb{Z}_3$ -ban!

P $p(x) = x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12, q(x) = x^2 - 2x - 3$

M

$$(x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12) : (x^2 - 2x - 3) = x^2 - 2x - 2$$

$$\underline{-x^4 + 2x^3 + 3x^2}$$

$$-2x^3 + 2x^2 + 16x$$

$$\underline{2x^3 - 4x^2 - 6x}$$

$$-2x^2 + 10x - 12$$

$$\underline{2x^2 - 4x - 6}$$

$$6x - 18$$

Alapfogalmak

Legnagyobb közös osztó

D *Polinomok legnagyobb közös osztója = kitüntetett közös osztó*
Legyen F test, $p, q \in F[x]$. A $d \in F[x]$ polinom a p és q polinomok *legnagyobb közös osztója*, ha

1. közös osztó, azaz $d \mid p$, $d \mid q$,
2. ha $c \in F[x]$, $c \mid p$ és $c \mid q$, akkor $c \mid d$.

Jelölés: $(p(x), q(x))$, $\text{lko}(p(x), q(x))$, $\text{gcd}(p(x), q(x))$ vagy egyszerűen (p, q) , $\text{lko}(p, q)$, $\text{gcd}(p, q)$.

T *Test fölötti polinomok legnagyobb közös osztójának létezése:*
Ha F test és $a, b \in F[x]$, akkor létezik a legnagyobb közös osztójuk, mely nemnulla konstans szorzótól eltekintve egyértelmű.

B Ha $a(x) = 0$, akkor $(a, b) = b$, ha $b(x) = 0$, akkor $(a, b) = a$.
 Feltehető, hogy $\deg a \geq \deg b$. Ha $b \mid a$, akkor $(a, b) = b$.
 Legyen $r_0 = a, r_1 = b$.

$$r_0 = r_1q_1 + r_2$$

$$r_n \mid r_0 = a$$

$$c \mid r_2 = r_0 - r_1q_1$$

$$r_1 = r_2q_2 + r_3$$

$$r_n \mid r_1 = b$$

$$c \mid r_3 = r_1 - r_2q_2$$

$$r_2 = r_3q_3 + r_4$$

$$r_n \mid r_2$$

$$c \mid r_4 = r_2 - r_3q_3$$

$\vdots$

$$r_{n-2} = r_{n-1}q_{n-1} + r_n$$

$$r_n \mid r_{n-2}$$

$$c \mid r_n = r_{n-2} - r_{n-1}q_{n-1}$$

$$r_{n-1} = r_nq_n$$

$$r_n \mid r_{n-1}$$

Tehát $d = r_n$ kitüntetett közös osztó. Az algoritmus véges lépésben véget ér, mivel $\deg r_1 > \deg r_2 > \dots > \deg r_n$, így elérjük, hogy $\deg r_n \geq 0$, de $\deg r_{n+1} = -\infty$, azaz $r_{n+1}(x) = 0$.
 Ha d_1, d_2 két lnko, akkor $d_1 \mid d_2, d_2 \mid d_1 \rightsquigarrow \exists c_1, c_2 \in F[x] :$
 $d_2(x) = d_1(x)c_1(x) = d_2(x)c_2(x)c_1(x) \rightsquigarrow c_1(x)c_2(x) = 1 \rightsquigarrow c_1(x)$ és $c_2(x)$ egység $F[x]$ -ben, azaz nemnulla konstans polinom. Tehát a lnko nemnulla skalárszorozótól eltekintve egyértelmű!

P $a(x) = x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12$, $b(x) = x^2 - 2x - 3$, $(a(x), b(x)) = ?$

M Az euklideszi algoritmussal:

$$x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12 = (x^2 - 2x - 3) \cdot (x^2 - 2x - 2) + (6x - 18)$$

$$x^2 - 2x - 3 = (6x - 18) \cdot \left(\frac{1}{6}x + \frac{1}{6}\right) + 0$$

Tehát $(a(x), b(x)) = 6x - 18$ vagy egyszerűbb alakban $x - 3$.

P $a(x) = x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12$, $b(x) = x^2 - 4x + 3$

M $x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12 = (x^2 - 4x + 3) \cdot (x^2 - 4) + 0$

$$\rightsquigarrow (a(x), b(x)) = x^2 - 4x + 3.$$

P $a(x) = x^3 - 2x^2 + x - 1$, $b(x) = x^2 + 2$

M $x^3 - 2x^2 + x - 1 = (x^2 + 2) \cdot (x - 2) + (-x + 3)$

$$x^2 + 2 = (-x + 3) \cdot (-x - 3) + 11$$

$$-x + 3 = 11 \cdot \left(-\frac{1}{11}x + \frac{3}{11}\right) + 0$$

$\rightsquigarrow (a(x), b(x)) = 1$, azaz relatív prímek (a 11 konstansszorososa 1).

T Ha F test, $a, b, d \in F[x]$ és $d = (a, b)$, akkor léteznek olyan $u, v \in F[x]$ polinomok, hogy

$$d = ua + vb$$

B ugyanúgy, mint az egészekre, a kibővített euklideszi algoritlussal.

P $a(x) = x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12$, $b(x) = x^2 - 2x - 3$,
 $u(x) = ?$, $v(x) = ?$

M $x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12 = (x^2 - 2x - 3)(x^2 - 2x - 2) + (6x - 18) \rightsquigarrow$
 $x - 3 = \frac{1}{6}(x^4 - 4x^3 - x^2 + 16x - 12) + (-\frac{1}{6}x^2 + \frac{1}{3}x + \frac{1}{3})(x^2 - 2x - 3)$.

T Legyen F test, $a, b, h \in F[x]$. Pontosán akkor léteznek olyan $u, v \in F[x]$ polinomok, hogy

$$h = ua + vb,$$

ha $(a, b) \mid h$.

P $a(x) = x^3 - 2x^2 + x - 1$, $b(x) = x^2 + 2$, $u(x) = ?$, $v(x) = ?$

M A maradékos osztások eredményeit írjuk táblázatba:

$h(x)$	$r(x)$	$u(x)$	$v(x)$
	$x^3 - 2x^2 + x - 1$	1	0
$x - 2$	$x^2 + 2$	0	1
$-x - 3$	$-x + 3$	1	$-x + 2$
	11	$x + 3$	$-x^2 - x + 7$

Tehát $11 = (x + 3)(x^3 - 2x^2 + x - 1) + (-x^2 - x + 7)(x^2 + 2)$ vagy

$$1 = \left(\frac{1}{11}x + \frac{3}{11}\right)(x^3 - 2x^2 + x - 1) + \left(-\frac{1}{11}x^2 - \frac{1}{11}x + \frac{7}{11}\right)(x^2 + 2)$$

P Állítsuk elő a $h(x) = 22x - 11$ polinomot az előző feladatbeli a és b segítségével $h = ua + vb$ alakba.

M Mivel $22x - 11 = 11(2x - 1)$, ezért az előző példa eredményét $2x - 1$ -gyel szorozva:

$$22x - 11 = (2x^2 + 5x - 3)(x^3 - 2x^2 + x - 1) + (-2x^3 - x^2 + 15x - 7)(x^2 + 2)$$

Irreducibilis polinomok

Irreducibilis polinomok

Irreducibilitás

- D Legyen F test. A nem konstans (zérustól és egységtől különböző) $p \in F[x]$ polinomot **irreducibilisnek** nevezzük, ha $p = p_1 p_2$ és $p_1, p_2 \in F[x]$ esetén p_1 vagy p_2 konstans polinom (egység $F[x]$ -ben).
- D Általában, ha R **integritási tartomány (= egységelemes, kommutatív, nullosztómentes gyűrű)**, akkor egy zérustól és egységtől különböző $p \in R$ elemet **irreducibilisnek** nevezünk, ha $p = ab$ esetén az $a, b \in R$ elemek valamelyike egység.
- D p **prím** tulajdonságú, ha p nem egység, $p \mid fg \Rightarrow p \mid f$ vagy $p \mid g$.
- T $L \neq F$ test, $p \in F[x]$. p irreducibilis $\iff p$ prím tulajdonságú.
- B **(prím $\Rightarrow$ irreducibilis)** $p = fg \rightsquigarrow p \mid fg$, de p prím tulajdonságú, így $p \mid f$ vagy $p \mid g$, azaz $fg \mid f$ vagy $fg \mid g \rightsquigarrow g$ vagy f egység, tehát p irreducibilis.
- (irreducibilis $\Rightarrow$ prím)** Tfh p irreducibilis, $p \mid fg$, de $p \nmid f \rightsquigarrow (p, f) = 1 \rightsquigarrow \exists u, v \in F[x] : up + vf = 1$
 $\rightsquigarrow upg + vfg = g \rightsquigarrow p \mid g$.

Irreducibilis polinomok

Egyértelmű felbonthatóság

T *(Számelmélet alaptétele test fölötti polinomokra)* Legyen F test, és $p \in F[x]$ zérustól és egységtől különböző (nem konstans) polinom. Ekkor p egységszorzótól és sorrendtől eltekintve egyértelműen felbontható véges sok $F[x]$ -beli irreducibilis polinom szorzatára.

B **Felbonthatóság:** $\deg p$ -re vonatkozó teljes indukcióval.

$n = 1$ -re ✓

Ha p irreducibilis ✓

Ha $p = p_1 p_2$ ($p_1, p_2 \in F[x]$) és $\deg p = n$, akkor $\deg p_1 < n$, $\deg p_2 < n$, az indukciós feltevés szerint p_1 és p_2 is felbomlik véges sok irred. pol. szorzatára $\rightsquigarrow p$ is.

Egyértelműség: Indirekt. Legyen $p_1 \dots p_r = q_1 \dots q_s$ a legkisebb fokú polinom, mely két különböző módon is felbomlik.

$p_1 \mid$ bal oldal $\rightsquigarrow p_1 \mid$ jobb oldal. p_1 irreducibilis $\rightsquigarrow p_1$ prím

$\rightsquigarrow \exists j : p_1 \mid q_j \rightsquigarrow q_j = p_1 \cdot \text{egység}$

$\rightsquigarrow$ egyszerűsítünk p_1 -gyel $\rightsquigarrow$ kisebb fokú szorzatot kaptunk: ⚡

- K** A $\mathbb{C}[x]$, $\mathbb{R}[x]$, $\mathbb{Q}[x]$, $\mathbb{Z}_p[x]$ polinomgyűrűkben minden polinom véges sok irreducibilis polinom szorzata (sorrendtől és nem nulla konstans szorzótól eltekintve egyértelműen).
- P** $\mathbb{Q}[x]$ -ben: $x^4 - 2x^2 - 3 = (x^2 + 1)(x^2 - 3) = (\frac{1}{3}x^2 - 1)(3x^2 + 3)$,
 $\mathbb{R}[x]$ -ben: $x^4 - 2x^2 - 3 = (x^2 + 1)(x + \sqrt{3})(x - \sqrt{3})$,
 $\mathbb{C}[x]$ -ben: $x^4 - 2x^2 - 3 = (x + i)(x - i)(x + \sqrt{3})(x - \sqrt{3})$,
- P** $x^2 + 1$ felbontása $\mathbb{Z}_5[x]$ -ben és $\mathbb{Z}_7[x]$ -ben?
- M** $\mathbb{Z}_5[x]$ -ben: $(x + 2)(x + 3) = x^2 + 1$
 $\mathbb{Z}_7[x]$ -ben irreducibilis.
- * Ált.: ha p prím és $p \equiv 3 \pmod{4}$, akkor $x^2 + 1$ irreducibilis $\mathbb{Z}_p$ -ben (sőt, pontosan akkor).
- P** $\mathbb{Z}_8$ nem test, $\mathbb{Z}_8[x]$ -ben nem igaz a számelmélet alaptétele:
 $x^2 - 1 = (x + 1)(x - 1) = (x + 3)(x - 3)$.

Polinomok gyökei

Polinomok gyökei

Horner-elrendezés

D Legyen $p(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in R[x]$, ahol R egységelemes kommutatív gyűrű. Azt mondjuk, hogy $\alpha \in R$ a p polinom **gyöke**, ha $p(\alpha) = a_n \alpha^n + a_{n-1} \alpha^{n-1} + \dots + a_1 \alpha + a_0 = 0 \in R$

T **Horner-elrendezés** $L!$ R egységelemes kommutatív gyűrű, $p(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in R[x]$. $L!$ $b_{n-1} = a_n$, $b_{k-1} = b_k \alpha + a_k$ ($k = 1, 2, \dots, n-1$) és $r = b_0 \alpha + a_0$ elrendezve egy táblázatban:

$$\begin{array}{cccccc} & a_n & a_{n-1} & \dots & a_1 & a_0 \\ \hline \alpha & b_{n-1} & b_{n-2} & \dots & b_0 & r \end{array}$$

Ekkor

$$p(x) = (x - \alpha)(b_{n-1}x^{n-1} + \dots + b_1x + b_0) + r. \quad (1)$$

Innen leolvasható a $p(x)$ polinom $(x - \alpha)$ -val való maradékos osztásának hányadosa és maradéka. A maradék $r = p(\alpha)$.

B Az (1) egyenlőséget a zárójel felbontása igazolja. (1)-ben x helyébe α -t helyettesítve kapjuk, hogy $p(\alpha) = r$.

T Legyen R egységelemes kommutatív gyűrű, $p \in R[x]$.

$$\alpha \in R \text{ gyöke } p\text{-nek} \iff (x - \alpha) \mid p(x).$$

B $(\Rightarrow)$ Ha α gyöke p -nek, akkor a Horner-elrendezés alsó sorából leolvasható $p(x)$ hányadosa $(x - \alpha)$ -val osztva.

$$(\Leftarrow) (x - \alpha) \mid p(x) \rightsquigarrow p(x) = (x - \alpha)h(x) \rightsquigarrow p(\alpha) = 0.$$

m Polinomok maradékos osztását test fölötti polinomgyűrűkben definiáltuk, de a Horner-elrendezés is mutatja, hogy ha R egységelemes kommutatív gyűrű és $\alpha \in R$, akkor az $(x - \alpha)$ -val való maradékos osztás elvégezhető $R[x]$ -ben (korábban is láttuk).

D Ha az R gyűrű fölötti $p \in R[x]$ polinomnak $\alpha \in R$ gyöke, akkor az $x - \alpha$ polinomot a $p(x)$ **gyöktényezőjének**, a $p(x) = a_n(x - \alpha_1)(x - \alpha_2) \dots (x - \alpha_n)$ alakú felírását a p **gyöktényező alakjának** nevezzük.

Polinomok gyökei

Test fölötti polinomok gyökei

- T *Test fölötti elsőfokú polinomok irreducibilisek.*
- T *Algebrailag zárt testben (pl. $\mathbb{C}$ -ben) az irreducibilis polinomok pontosan az elsőfokúak.*
- T *Egy F test fölötti másod- vagy harmadfokú $p \in F[x]$ polinom pontosan akkor irreducibilis, ha nincs gyöke F -ben.*
- B $(\Rightarrow)$ Ha van gyöke, akkor p a gyöktényezővel osztható, ami elsőfokú, tehát p nem irreducibilis.
- $(\Leftarrow)$ Ha nem irreducibilis, akkor felbomlik alacsonyabb fokú polinomok szorzatára, melyek egyike elsőfokú, mondjuk $bx + c$. Ekkor $x = -c/b$ a p egy gyöke.
- P Az állítás magasabb fokú polinomokra már nem igaz: a $p(x) = x^4 - 5x^2 + 6 \in \mathbb{Q}[x]$ polinom nem irreducibilis, mert $p(x) = (x^2 - 2)(x^2 - 3)$, de nincs racionális gyöke (gyökei $\mathbb{R}$ -ben $\pm\sqrt{2}, \pm\sqrt{3}$).

D Legyen F test, és

$p(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0 = \sum_{k=0}^n a_k x^k \in F[x]$. A p **polinom deriváltján** a

$$p'(x) = \sum_{k=1}^n k \cdot a_k x^{k-1} \in F[x]$$

polinomot értjük.

Á $' : F[x] \rightarrow F[x]$ tulajdonságai: bármely $p, q \in F[x]$ polinom, $c \in F[x]$ konstans polinom, $\alpha \in F$ testelem és $m \in \mathbb{N}^+$ esetén:

- $c' = 0 \in F[x]$
- $(p + q)' = p' + q'$
- $(\alpha p)' = \alpha p'$
- $(pq)' = p'q + pq'$
- $(p^m)' = mp^{m-1}p'$

P $\mathbb{Z}_{11}$ -ben: $(6x^8 + 5x^4 + 8x + 4)' = 4x^7 + 9x^3 + 8$.

P Ha $p, q, r \in F[x]$, akkor $(pqr)' = p'qr + pq'r + pqr'$.

P $F[x]$ -ben: $((x - \alpha)^n)' = n(x - \alpha)^{n-1}$.

D Amh $\alpha \in F$ a $p \in F[x]$ polinomnak pontosan **k -szoros gyöke**, ha $p(x) = (x - \alpha)^k q(x)$ ($q \in F[x]$), de $q(\alpha) \neq 0$.

m Ez azt jelenti, hogy $(x - \alpha)^k \mid p(x)$, de $(x - \alpha)^{k+1} \nmid p(x)$.

T $\alpha \in F$ a $p \in F[x]$ polinomnak pontosan akkor többszörös gyöke, ha $p(\alpha) = p'(\alpha) = 0$.

B $(\Rightarrow)$ $p(x) = (x - \alpha)^k q(x)$, ahol $k > 1 \rightsquigarrow$

$$p'(x) = k(x - \alpha)^{k-1} q(x) + (x - \alpha)^k q'(x) \rightsquigarrow p'(\alpha) = 0$$

$(\Leftarrow)$ Legyen $p(\alpha) = p'(\alpha) = 0$. Indirekt tfh α csak egyszeres gyök, azaz $p(x) = (x - \alpha)q(x)$ és $q(\alpha) \neq 0 \rightsquigarrow$

$$p'(x) = q(x) + (x - \alpha)q'(x) \rightsquigarrow p'(\alpha) = q(\alpha) + 0 \neq 0, \nexists$$

m A tétel bizonyításából látszik, hogy ha α a p polinom k -szoros gyöke, akkor p' -nek **legalább $k - 1$ -szeres gyöke**.

K Az F test fölötti $p \in F[x]$ polinom többszörös gyökei megegyeznek (p, p') gyökeivel.

B $(\Rightarrow)$ p -nek α többsz. gyöke $\rightsquigarrow p'$ -nek gyöke $\rightsquigarrow (p, p')$ -nek gyöke

$(\Leftarrow)$ α gyöke (p, p') -nek $\rightsquigarrow \alpha$ nem lehet p -nek csak egysz. gyöke

P Igazoljuk, hogy $\mathbb{Z}_{11}$ fölött a $x^4 + 4x^3 + 9x^2 + 5x + 5$ polinomnak a $2 \in \mathbb{Z}_{11}$ többszörös gyöke.

1M $p(2)$ kiszámítása Horner-módszerrel:

$$\begin{array}{r} 1 \quad 4 \quad 9 \quad 5 \quad 5 \\ \hline \end{array}$$

$$2 \quad 1 \quad 6 \quad 10 \quad 3 \quad 0$$

$$p'(x) = 4x^3 + x^2 + 7x + 5, p'(2) = ?$$

$$\begin{array}{r} 4 \quad 1 \quad 7 \quad 5 \\ \hline \end{array}$$

$$2 \quad 4 \quad 9 \quad 3 \quad 0$$

$$p''(x) = x^2 + 2x + 7, p''(2) = ?$$

$$\begin{array}{r} 1 \quad 2 \quad 7 \\ \hline \end{array}$$

$$2 \quad 1 \quad 4 \quad 4$$

Tehát a 2 pontosan kétszeres gyöke p -nek, mivel többszörös gyök és ha legalább háromszoros gyök lenne, akkor $p''(\alpha) = 0$ lenne.

2M Most csak a Horner-elrendezést alkalmazva:

$$\begin{array}{r} 1 \quad 4 \quad 9 \quad 5 \quad 5 \\ \hline 2 \quad 1 \quad 6 \quad 10 \quad 3 \quad 0 \end{array}$$

Eszerint $x^4 + 4x^3 + 9x^2 + 5x + 5 = (x^3 + 6x^2 + 10x + 3)(x - 2)$.

$$\begin{array}{r} 1 \quad 6 \quad 10 \quad 3 \\ \hline 2 \quad 1 \quad 8 \quad 4 \quad 0 \end{array}$$

Tehát $p(x) = (x^2 + 8x + 4)(x - 2)^2$.

$$\begin{array}{r} 1 \quad 8 \quad 4 \\ \hline 2 \quad 1 \quad 10 \quad 2 \end{array}$$

Tehát $p(x)$ már nem osztható $(x - 2)^3$ -nel.

Polinomok gyökei

Gyökök és együtthatók

M $ax^2 + bx + c = a(x - \alpha_1)(x - \alpha_2) = ax^2 - a(\alpha_1 + \alpha_2)x + a\alpha_1\alpha_2 \rightsquigarrow$
 $\alpha_1 + \alpha_2 = -\frac{b}{a}, \alpha_1\alpha_2 = \frac{c}{a}$

T *Gyökök és együtthatók kapcsolata* L! F test, és tfh $F[x]$ -ben

$$a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0 = a_n (x - \alpha_1)(x - \alpha_2) \dots (x - \alpha_n).$$

Ekkor

$$-\frac{a_{n-1}}{a_n} = \alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n$$

$$\frac{a_{n-2}}{a_n} = \alpha_1\alpha_2 + \dots + \alpha_1\alpha_n + \alpha_2\alpha_3 + \dots + \alpha_{n-1}\alpha_n$$

$\vdots$

$$(-1)^n \frac{a_0}{a_n} = \alpha_1\alpha_2 \dots \alpha_n$$

F Mi az $2x^4 - x^3 + 3x^2 - 5$ polinom gyökeinek összege, szorzata?
Bizonyítsuk be, hogy van nem valós gyöke! Hány valós gyöke van?

M $e_1 = x_1 + x_2 + x_3 + x_4 = \frac{1}{2}$, $e_4 = x_1x_2x_3x_4 = -\frac{5}{2}$
 $e_2 = x_1x_2 + x_1x_3 + x_1x_4 + x_2x_3 + x_2x_4 + x_3x_4 = \frac{3}{2} \rightsquigarrow$
 $x_1^2 + x_2^2 + x_3^2 + x_4^2 = e_1^2 - 2e_2 = \frac{1}{4} - 2 \cdot \frac{3}{2} = -\frac{11}{4} \rightsquigarrow$ van komplex gyök
ha csak komplex gyök van, akkor $e_4 > 0 \rightsquigarrow$ 2 valós gyök van

P Mennyi az n -edik egységgyökök összege?

M $x^n - 1$ gyökeinek összege x^{n-1} egyh-ja: 0 ha $n > 1$, 1, ha $n = 1$.

P Mennyi a primitív 15-ödik egységgyökök összege?

M ε primitív 15-ödik egységgyök.

$$\text{Előző példából } 1 + \varepsilon^5 + \varepsilon^{10} = 0, 1 + \varepsilon^3 + \varepsilon^6 + \varepsilon^9 + \varepsilon^{12} = 0,$$

$$1 + \varepsilon + \varepsilon^2 + \dots + \varepsilon^{14} = 0 \rightsquigarrow$$

$$1 + \varepsilon + \varepsilon^2 + \varepsilon^4 + \varepsilon^7 + \varepsilon^8 + \varepsilon^{11} + \varepsilon^{13} + \varepsilon^{14} = 1.$$

Polinomok gyökei

Komplex és valós együtthatós polinomok

m Az Algebra alaptételének két alakja:

1. $\mathbb{C}$ algebrailag zárt (azaz minden $\mathbb{C}[z]$ -beli legalább elsőfokú polinomnak van gyöke).
2. Minden $a_n z^n + \dots + a_1 z + a_0 \in \mathbb{C}[z]$ polinom, ahol $n \in \mathbb{N}^+$, $a_n \neq 0$, a tényezők sorrendjétől eltekintve egyértelműen felírható

$$a_n(z - \alpha_1)(z - \alpha_2) \dots (z - \alpha_n) \quad (2)$$

alakban, ahol $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n \in \mathbb{C}$.

B (1. $\Rightarrow$ 2.) Teljes indukció: ha $\deg p = 1$, azaz $p(z) = a_1 z + a_0$, akkor $\alpha_1 = -a_0/a_1$ az egyetlen gyök ($a_1 \neq 0$).

Legyen $p \in \mathbb{C}[z]$ n -edfokú, és legyen $\alpha \in \mathbb{C}$ az 1. szerint létező gyök, azaz $p(\alpha) = 0$.

α gyök $\rightsquigarrow z - \alpha \mid p(z)$, azaz $p(z) = (z - \alpha)h(z)$, ahol $\deg h = n - 1$. Az indukciós feltevés szerint az n -nél kisebb fokúakra fennáll (2). Így p összesen n elsőfokú tényező szorzatának konstansszorosa.

T Ha a $p \in \mathbb{R}[x]$ polinomnak $\alpha \in \mathbb{C} \setminus \mathbb{R}$ gyöke, akkor $\bar{\alpha}$ is gyöke, és e két gyök multiplicitása megegyezik.

B (A konjugált is gyök) $p(\alpha) = a_n \alpha^n + \dots + a_1 \alpha + a_0 = 0$
($a_0, a_1, \dots, a_n \in \mathbb{R}$) $\rightsquigarrow$

$$\begin{aligned} 0 &= \bar{0} = \bar{a}_n \bar{\alpha}^{\bar{n}} + \dots + \bar{a}_1 \bar{\alpha} + \bar{a}_0 & a_k \in \mathbb{R} \text{ így } \bar{a}_k &= a_k \\ &= a_n \bar{\alpha}^n + \dots + a_1 \bar{\alpha} + a_0 \\ &= p(\bar{\alpha}) \end{aligned}$$

(Azonos a multiplicitás) p fokára vonatkozó teljes indukcióval.

$\deg p = 1$ vagy 2 esetén $\checkmark$

p -nek α és $\bar{\alpha}$ gyöke, azaz $p(z) = (z - \alpha)(z - \bar{\alpha})q(z)$.

Mivel $(z - \alpha)(z - \bar{\alpha}) = z^2 - (\alpha + \bar{\alpha})z + \alpha\bar{\alpha} = z^2 - (2 \operatorname{Re} \alpha)z + |\alpha|^2$ valós együtthatós, így q is valós együtthatós, melyben az indukciós feltevés szerint α és $\bar{\alpha}$ multiplicitása azonos. $\checkmark$

- K** $\mathbb{R}[x]$ -ben irreducibilisek az elsőfokú polinomok és azok a másodfokúak, amelyeknek nincs valós gyöke.
- B** Ha egy $p \in \mathbb{R}[x]$ polinom irreducibilis, és $\alpha \in \mathbb{C}$ egy gyöke, akkor $\alpha \in \mathbb{R}$ esetén $x - \alpha$ osztója, $\alpha \in \mathbb{C} \setminus \mathbb{R}$ esetén $(x - \alpha)(x - \bar{\alpha}) \in \mathbb{R}[x]$ osztója $p(x)$ -nek.
- K** Minden n -edfokú $p \in \mathbb{R}[x]$ polinom felírható

$$p(x) = a_n \prod_{j=1}^r (x - \alpha_j) \prod_{k=1}^s (x^2 + b_k x + c_k)$$

alakban, ahol $n = r + 2s$, $\alpha_j \in \mathbb{R}$ és $x^2 + b_k x + c_k$ irreducibilis $\mathbb{R}$ fölött (azaz negatív diszkriminánsú).

P $x^5 - x^4 + 2x^3 - 2x^2 + x - 1 = (x - 1)(x^2 + 1)^2$

Polinomok gyökei

Harmadfokú egyenlet megoldása

m Az $x^3 + ax^2 + bx + c \in \mathbb{C}$ polinom

$$\left(x + \frac{a}{3}\right)^3 + \left(b - \frac{a^2}{3}\right)\left(x + \frac{a}{3}\right) + \left(c - \frac{ab}{3} + \frac{2a^3}{27}\right)$$

átalakra hozása azt mutatja, hogy harmadfokú egyenlet gyökeinek meghatározásához elég az $x^3 + px + q$ alakúakat vizsgálni!

P Küszöböljük ki az x^2 -es tagot a $x^3 + 3x^2 - 4x - 12$ polinomból!

1M Az első két tag alapján $x + 1$ polinomjaként kell felírunk a megadott polinomot!

$$\begin{aligned}x^3 + 3x^2 - 4x - 12 &= x^3 + 3x^2 + 3x + 1 - 7x - 13 \\ &= (x + 1)^3 - 7(x + 1) - 6 = y^3 - 7y - 6\end{aligned}$$

2M $(x + 1)$ -gyel való ismételt maradékos osztással:

	1	3	-4	-12	
-1	1	2	-6	-6	$(x^2 + 2x - 6)(x + 1) - 6$
-1	1	1	-7		$(x + 1)(x + 1) - 7$
-1	1	0			$1(x + 1) + 0$
-1	1				$0(x + 1) + 1$

Tehát a polinom: $(x + 1)^3 - 7(x + 1) - 6 = y^3 - 7y - 6$, a helyettesítés $x = y - 1$.

- Keressük az $x^3 + px + q$ gyökeit $x = u + v$ alakban. Mivel $(u + v)^3 = u^3 + v^3 + 3uv(u + v)$, ezért

$$(u + v)^3 - 3uv(u + v) - u^3 - v^3 = 0.$$

- Ha találunk olyan u, v párt, melyre $p = -3uv$, $q = -u^3 - v^3$, akkor találtunk egy gyököt! Ez u^3 -re és v^3 -re a következő egyenletrendszer megoldását kívánja:

$$u^3 v^3 = - \left(\frac{p}{3} \right)^3 \quad (3)$$

$$u^3 + v^3 = -q \quad (4)$$

- A gyökök és együtthatók összefüggése szerint u^3 és v^3 a $z^2 + qz - \left(\frac{p}{3}\right)^3$ polinom gyökei, azaz $u^3, v^3 = -\frac{q}{2} \pm \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}$.

- Már csak e két számból kell köbgyököt vonni:

$$u = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}}, \quad v = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} - \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}}$$

Kérdés, hogy a 3-3 gyök alkotta 9 párból melyek összege lesz valóban gyöke a polinomnak, és megkajuk-e így az összes gyököt?

- A (3) egyenlet helyett az eredeti $uv = -\frac{p}{3}$ összepárosítja u és v lehetséges értékeit, azaz így valóban 3 $\{u, v\}$ párt kapunk.
- Behelyettesítés igazolja, hogy ha $\varepsilon = -\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i$ a harmadik egységgyök, $u + v$ gyök, akkor a három gyök:

$$x_1 = u + v$$

$$x_2 = u\varepsilon + v\varepsilon^2 = -\frac{1}{2}(u + v) + \frac{\sqrt{3}}{2}(u - v)i \quad (\text{ui. } u\varepsilon v\varepsilon^2 = uv = -\frac{p}{3})$$

$$x_3 = u\varepsilon^2 + v\varepsilon = -\frac{1}{2}(u + v) - \frac{\sqrt{3}}{2}(u - v)i \quad (\text{ui. } u\varepsilon^2 v\varepsilon = uv = -\frac{p}{3})$$

- Legyen $D = \left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3$, $u, v = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} \pm \sqrt{D}}$
- **D>0:** A gyökvonások **valós** gyökvonásokként számolhatók, $u, v \in \mathbb{R}$, így $x_1 \in \mathbb{R}$. Mivel $u \neq v$, azaz $u - v \neq 0$, ezért $x_{2,3} \in \mathbb{C} \setminus \mathbb{R}$.
- **D=0:** $x_1 = 2u = -\sqrt[3]{4q}$, $u = v$, $x_{2,3} = -\frac{1}{2}(u + v) = -u = \sqrt[3]{\frac{q}{2}}$
- **D<0:** $|u^3| = \sqrt{u^3 \bar{u}^3} = \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 - \left(\frac{q}{2}\right)^2 - \left(\frac{p}{3}\right)^3}$, azaz $|u| = \sqrt{-\frac{p}{3}}$.
Másképp $uv = -\frac{p}{3}$, ezért $v = \bar{u}$.
Ha $u = a + bi$, akkor $x_1 = 2a$, $x_{2,3} = -a \pm b\sqrt{3}$
- Bizonyítható, hogy a és b meghatározására sajnos nincs csak az alpműveleteket és **valós** gyökvonásokat tartalmazó általános képlet!
- Általában, az ötöd- vagy annál nagyobb fokú polinomok gyökeinek meghatározására még komplex gyökvonást tartalmazó képlet sincs! (Abel-tétel, Galois-elmélet)

$$P \quad x^3 + 6x^2 + 21x + 52$$

$$M \quad y = x + 2$$

$$\begin{array}{r} 1 \quad 6 \quad 21 \quad 52 \\ \hline -2 \quad 1 \quad 4 \quad 13 \quad 26 \\ \hline -2 \quad 1 \quad 2 \quad 9 \\ \hline -2 \quad 1 \quad 0 \end{array}$$

$$y^3 + 9y + 26$$

$$u = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}} = \sqrt[3]{-13 + \sqrt{13^2 + 3^3}} = \sqrt[3]{-13 + 14} = 1$$

$$uv = -\frac{p}{3} = -3 \rightsquigarrow v = -3$$

$$y_1 = u + v = 1 - 3 = -2,$$

$$y_2 = u\varepsilon + v\varepsilon^2 = \left(-\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i\right) - 3\left(-\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i\right) = 1 + 2\sqrt{3}i$$

$$y_3 = 1 - 2\sqrt{3}i.$$

$$\text{Tehát } x_1 = -4, x_{2,3} = -1 \pm 2\sqrt{3}i,$$

$$x^3 + 6x^2 + 21x + 52 = (x + 4)(x + 1 + 2\sqrt{3}i)(x + 1 - 2\sqrt{3}i)$$

P $x^3 - 3x + 2$

M $u = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} + \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}} = \sqrt[3]{-1 + \sqrt{1^2 + (-1)^3}} = -1, v = u$

$x_1 = 2u = -2, x_{2,3} = -u = 1, \text{ tehát } x^3 - 3x + 2 = (x + 2)(x - 1)^2.$

P $x^3 - 6x + 4$

M $u, v = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} \pm \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}} = \sqrt[3]{-2 \pm \sqrt{4 + (-2)^3}} = \sqrt[3]{-2 \pm 2i}$

$u = \sqrt[3]{-2 + 2i} = \{1 + i, (1 + i)\varepsilon, (1 + i)\varepsilon^2\}$

$v = \sqrt[3]{-2 - 2i} = \{1 - i, (1 - i)\varepsilon^2, (1 - i)\varepsilon\}$

$1 + i$ és $1 - i$ összetartozó párok, mert $(1 + i)(1 - i) = 2 = -\frac{p}{3}$

$x_1 = 2,$

$x_2 = (1 + i)\left(-\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i\right) + (1 - i)\left(-\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i\right) = -1 - \sqrt{3},$

$x_3 = (1 + i)\left(-\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i\right) + (1 - i)\left(-\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i\right) = -1 + \sqrt{3}.$

Tehát $x^3 - 6x + 4 = (x - 2)(x + 1 - \sqrt{3})(x + 1 + \sqrt{3}).$

P $x^3 + 3x^2 + 9x + 5$

M $x^3 + 3x^2 + 9x + 5 = (x + 1)^3 + 6(x + 1) - 5 = y^3 + 6y - 2, p = 6,$
 $q = -2$

$$u, v = \sqrt[3]{-\frac{q}{2} \pm \sqrt{\left(\frac{q}{2}\right)^2 + \left(\frac{p}{3}\right)^3}} = \sqrt[3]{1 \pm \sqrt{1 + 2^3}} = \sqrt[3]{1 \pm 3}$$

$$u = -\sqrt[3]{2} = -2^{1/3}, v = \sqrt[3]{4} = 2^{2/3}$$

$$y_1 = \sqrt[3]{4} - \sqrt[3]{2}$$

$$x_1 = -1 - \sqrt[3]{2} + \sqrt[3]{4},$$

$$y_2 = \frac{1 - i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{4}} - \frac{1 + i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{2}}$$

$$x_2 = -1 + \frac{1 - i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{4}} - \frac{1 + i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{2}}$$

$$y_3 = \frac{1 + i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{4}} - \frac{1 - i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{2}}$$

$$x_3 = -1 - \frac{1 - i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{2}} + \frac{1 + i\sqrt{3}}{\sqrt[3]{4}}$$

Polinomok gyökei

Egész együtthatós polinomok

T *Racionális gyökteszt (Rolle)* Ha egy $p(x) = a_n x^n + \dots + a_1 x + a_0 \in \mathbb{Z}[x]$ polinomnak egy $\frac{a}{b} \in \mathbb{Q}$ szám gyöke, ahol $(a, b) = 1$, akkor

$$a \mid a_0, b \mid a_n,$$

azaz a számláló a konstans tagnak, a nevező a főegyütthatónak osztója.

B $0 = p\left(\frac{a}{b}\right) = a_n \left(\frac{a}{b}\right)^n + \dots + a_1 \left(\frac{a}{b}\right) + a_0 \rightsquigarrow$
 $0 = a_n a^n + a_{n-1} a^{n-1} b + \dots + a_1 a b^{n-1} + a_0 b^n \rightsquigarrow$
 $b \mid a_n a^n \rightsquigarrow b \mid a_n$ (mivel $(a, b) = 1$)
 $a \mid a_0 b^n \rightsquigarrow a \mid a_0$ (mivel $(a, b) = 1$)

K Ha $p \in \mathbb{Z}[x]$ főegyütthatója 1, akkor p racionális gyökei egész számok, és osztói a konstans tagnak.

m E teszt nem garantálja, hogy p -nek van racionális gyöke!

P Keressük meg a $2x^4 - 5x^3 - 8x^2 + 17x - 6$ polinom racionális gyökeit!

M A szóba jöhető gyökök: $\pm 6, \pm 3, \pm 2, \pm 1, \pm \frac{3}{2}, \pm \frac{1}{2}$.
Horner-elrendezéssel próbálkozunk:

$$\begin{array}{r}
 2 \quad -5 \quad -8 \quad 17 \quad -6 \\
 \hline
 \frac{1}{2} \quad 2 \quad -4 \quad -10 \quad 12 \quad 0 \quad \checkmark \\
 \hline
 1 \quad 2 \quad -2 \quad -12 \quad 0 \quad \checkmark \\
 \hline
 \cancel{1} \quad \cancel{2} \quad \cancel{4} \quad \cancel{8} \quad !! \\
 \hline
 3 \quad 2 \quad 4 \quad 0 \quad \checkmark \\
 \hline
 -2 \quad 2 \quad 0 \quad \checkmark
 \end{array}$$

A !!-es sorban nem találtunk gyököt, a sort töröljük.

$$2x^4 - 5x^3 - 8x^2 + 17x - 6 = (2x - 1)(x - 1)(x - 3)(x + 2)$$

- M** A racionális együtthatós polinomokból kiemelhető az együtthatók közös nevezője és a számlálók legnagyobb közös osztója.
- D** Amh egy $\mathbb{Z}$ fölötti polinom **primitív**, ha együtthatóinak legnagyobb közös osztója 1.
- T** Minden $p \in \mathbb{Q}[x]$ polinom előjeltől eltekintve egyértelműen felírható $p(x) = \frac{a}{b}q(x)$ alakban, ahol $q \in \mathbb{Z}[x]$ primitív, $a, b \in \mathbb{Z}$ és $(a, b) = 1$.
- B** Az együtthatókat közös nevezőre hozzuk, majd a közös nevezőt (jelölje d) kiemeljük, így egy $p(x) = \frac{1}{d}r(x)$ alakot kapunk, ahol $r(x)$ egészegyütthatós. Ezután r együtthatóinak legnagyobb közös osztóját is kiemeljük: $p(x) = \frac{c}{d}q(x)$. Ha c és d nem lennének relatív prímek, egyszerűsítünk: így kapjuk, hogy $p(x) = \frac{a}{b}q(x)$. q primitív polinom, mivel együtthatói lnko-ja 1.
- P** $\frac{6}{5}x^3 + \frac{14}{15}x - \frac{2}{3} = \frac{18}{15}x^3 + \frac{14}{15}x - \frac{10}{15} = \frac{2}{15}(9x^3 + 7x - 5)$

T **1. Gauss-lemma:** Primitív polinomok szorzata primitív.

B Legyen

$$a(x) = \sum_{i=0}^n a_i x^i, b(x) = \sum_{j=0}^m b_j x^j, \text{ és } c(x) = a(x)b(x) = \sum_{k=0}^{n+m} c_k x^k,$$

azaz $c_0 = a_0 b_0$, $c_1 = a_0 b_1 + a_1 b_0, \dots$

tfh $\exists p$ prím, hogy $p \mid c_k$ ($k = 0, \dots, n + m$)

1B ekkor $\mathbb{Z}_p[x]$ -ben tekintve a polinomokat, a szorzat 0, a és b nem 0, de $\mathbb{Z}_p[x]$ nullosztómentes, $\nexists$

2B és tfh $p \mid a_0, \dots, a_{i-1}$, de $p \nmid a_i$, és $p \mid b_0, \dots, b_{j-1}$, de $p \nmid b_j$.

Ekkor

$$p \mid c_{i+j} = a_0 b_{i+j} + a_1 b_{i+j-1} + \dots + a_i b_j + \dots + a_{i+j-1} b_1 + a_{i+j} b_0$$

$$\rightsquigarrow p \mid a_i b_j \rightsquigarrow p \mid a_i \text{ vagy } p \mid b_j, \nexists$$

K Mik az egységek $\mathbb{Z}[x]$ -ben?

Az 1 és -1 konstans polinomok.

T $\mathbb{Z}[x]$ irreducibilis polinomjai a prím és ellentettje konstans polinom, valamint az irreducibilis primitív polinomok.

P A $2x + 2 \in \mathbb{Z}[x]$ irreducibilis-e?

M $\mathbb{Z}[x]$ -ben nem irreducibilis, mert a $2(x + 1)$ felbontásban egyik tényező sem egység! $\mathbb{Q}[x]$ -ben irreducibilis!

- L** **2. Gauss-lemma:** Legyen $p \in \mathbb{Z}[x]$ primitív nem konstans polinom. p pontosan akkor irreducibilis $\mathbb{Z}[x]$ -ben, ha $\mathbb{Q}[x]$ -ben.
- B** ($\Leftarrow$) Ha p felbomlik alacsonyabb fokúak szorzatára $\mathbb{Z}[x]$ -ben, akkor ez felbontás $\mathbb{Q}[x]$ -ben is.

($\Rightarrow$) $!$ $p = p_1 p_2$ a p felbontása alacsonyabb fokúak szorzatára $\mathbb{Q}[x]$ -ben. Állítsuk elő p_1 -et és p_2 -t egy racionális szám és egy primitív polinom szorzataként: $p = \frac{a_1}{b_1} \tilde{p}_1 \frac{a_2}{b_2} \tilde{p}_2$, ahol $\tilde{p}_1$ és $\tilde{p}_2$ primitívek.

Tehát a p primitív polinom egy másik primitív polinom ($\tilde{p}_1 \tilde{p}_2$) racionális számszorosa, azaz $p = \frac{a}{b} \tilde{p}_1 \tilde{p}_2$, ahol $(a, b) = 1$. b nem lehet ± 1 -től különböző, különben $\tilde{p}_1 \tilde{p}_2$ nem lenne primitív (minden együtthatójának $\frac{a}{b}$ -szerese egész, de $(a, b) = 1$, tehát b osztana minden együtthatót). Így a sem különbözhet ± 1 -től, különben p nem lenne primitív.

Tehát $\frac{a}{b} = 1$ esetén $p = \tilde{p}_1 \tilde{p}_2$, vagy $\frac{a}{b} = -1$ esetén $p = (-\tilde{p}_1) \tilde{p}_2$ $\mathbb{Z}[x]$ -beli felbontás.

- L** *3. Gauss-lemma:* Ha $p \in \mathbb{Z}[x]$ felbomlik két alacsonyabb fokú polinom szorzatára $\mathbb{Q}[x]$ -ben, akkor felbomlik alacsonyabb fokúak szorzatára $\mathbb{Z}[x]$ -ben is.
- B** Osszuk le p -t együtthatói legnagyobb közös osztójával! Ha $p = p_1 p_2$, akkor $\frac{1}{d}p = (\frac{1}{d}p_1)p_2$, azaz ez is felbomlik $\mathbb{Q}[x]$ -ben. Másrészt $\frac{1}{d}p$ primitív, így az előző lemma szerint felbomlik egészegyütthatós primitív polinomok szorzatára. Ezek egyikét megszorozva d -vel, a két polinom szorzata p lesz.
- K** $\mathbb{Q}[x]$ irreducibilis polinomjai a nem konstans irreducibilis primitív polinomok nem nulla racionális számszorosai.
- P** Felbomlik-e a $p(x) = 2x^3 - 9x^2 + 6x - 1$ polinom alacsonyabb fokúak szorzatára $\mathbb{Q}[x]$ -ben? És $\mathbb{Z}[x]$ -ben?
- M** $p(x)$ -nek egyetlen racionális gyöke van: $\frac{1}{2}$. Osztva $x - \frac{1}{2}$ -del:
 $2x^3 - 9x^2 + 6x - 1 = (x - \frac{1}{2})(2x^2 - 8x + 2)$ ($\mathbb{Q}$ fölött föl bomlik, így $\mathbb{Z}$ fölött is): $(2x - 1)(x^2 - 4x + 1)$.

T *Schönemann–Eisenstein-kritérium:* Ha $a(x) = \sum_{i=0}^n a_i x^i \in \mathbb{Z}[x]$ nem konstans polinom, és van olyan $p \in \mathbb{N}^+$ prímszám, hogy

1. $p \nmid a_n$,
2. $p \mid a_0, a_1, \dots, a_{n-1}$,
3. $p^2 \nmid a_0$,

akkor $a(x)$ irreducibilis $\mathbb{Q}[x]$ -ben. (Ha $a(x)$ primitív, akkor $\mathbb{Z}$ fölött is irreducibilis.)

P $x^n - p$ irreducibilis $\mathbb{Q}[x]$ -ben, és mivel primitív, $\mathbb{Z}[x]$ -ben is, ha p prímszám. $\rightsquigarrow \mathbb{Q}[x]$ -ben van akármilyen nagyfokú irred. pol.

m A tétel csak **elégséges feltételt** ad az irreducibilitás eldöntésére, a tétel megfordítása nem igaz: pl. $x + 1$ irreducibilis, de nincs megfelelő prím.

m $\mathbb{Z}[x]$ -beli irreducibilitás eldöntésére nem alkalmas: a kritériumot $p = 2$ -re alkalmazva $3x + 6$ irreducibilis $\mathbb{Q}[x]$ -ben, de $\mathbb{Z}[x]$ -ben nem, mert $3(x + 2)$ egy felbontása.

B Indirekt. Ha $a(x)$ felbomlik $\mathbb{Q}[x]$ -ben, akkor $\mathbb{Z}[x]$ -ben is: tfh $b(x) = \sum b_j x^j$, $c(x) = \sum c_k x^k$ és $a(x) = b(x)c(x)$, azaz $a_0 = b_0 c_0$, $a_1 = b_0 c_1 + b_1 c_0, \dots$, és $\deg b = m < n$, $\deg c = \ell < n$.

1B modulo p , azaz $\mathbb{Z}_p[x]$ -beli polinomként $\hat{a}(x) = \hat{a}_n x^n$. A számelmélet alaptétele $\mathbb{Z}_p[x]$ -ben igaz, így $\hat{a}(x) = \hat{a}_n x^m x^\ell$ egy felbontás, így $\hat{b}$ és $\hat{c}$ konstansszor x -hatvány alakú $\mathbb{Z}_p$ fölött $\rightsquigarrow p \mid b_0, p \mid c_0 \rightsquigarrow p^2 \mid a_0 \nmid$

2B $p \mid a_0, p^2 \nmid a_0 \rightsquigarrow p \mid b_0 c_0, p^2 \nmid b_0 c_0 \rightsquigarrow$ pl. $p \mid b_0$, de $p \nmid c_0$
 $p \mid a_1 = b_0 c_1 + b_1 c_0 \rightsquigarrow p \mid b_1$

...

$$p \mid a_i = b_0 c_i + b_1 c_{i-1} + \dots + b_{i-1} c_1 + b_i c_0 \rightsquigarrow p \mid b_i$$

$$b_i = 0, \text{ ha } i > \deg b,$$

$$p \mid b_0 c_n + b_1 c_{n-1} + \dots + b_{n-1} c_1 + b_n c_0 = a_n, \text{ de } p \nmid a_n,$$

ellentmondás, tehát $a(x)$ irreducibilis.

P Irreducibilis-e $\mathbb{Z}$ fölött az $a(x) = 2x^4 + 3x^3 - 9x + 6$ polinom?

M A $p = 3$ prímmel a S-E-kritérium feltételei fennállnak $\rightsquigarrow a(x)$ irreducibilis $\mathbb{Q}$ fölött, de primitív, mert az együtthatók lnko-ja 1, így $\mathbb{Z}$ fölött is irreducibilis.

T *Fordított Schönemann–Eisenstein-kritérium:* Ha

$a(x) = \sum_{i=0}^n a_i x^i \in \mathbb{Z}[x]$ polinomhoz van olyan $p \in \mathbb{N}^+$ prímszám, hogy

1. $p \nmid a_0$,

2. $p \mid a_1, \dots, a_n$,

3. $p^2 \nmid a_n$,

akkor $a(x)$ irreducibilis $\mathbb{Q}[x]$ -ben.

B A S-E-hez hasonlóan.

P Irreducibilis-e az $a(x) = 6x^4 - 12x^2 + 6x - 4$?

M A fordított S-E $p = 3$ -mal igazolja, hogy $\mathbb{Q}$ fölött irreducibilis. $\mathbb{Z}$ fölött nem, mert $a(x) = 2(3x^4 - 6x^2 + 3x - 2)$.

Á Legyen $p \in \mathbb{Q}[x]$. p pontosan akkor irreducibilis $\mathbb{Q}$ fölött, ha valamely $c \in \mathbb{Q}$ számra $q(x) = p(x + c)$ irreducibilis.

B Ha $p(x) = a(x)b(x)$, akkor $q(x) = p(x + c) = a(x + c)b(x + c)$, ha $q(x) = a(x)b(x)$, akkor $p(x) = q(x - c) = a(x - c)b(x - c)$.

P Igazoljuk, hogy $x^4 - x^3 + x^2 - x + 1$ irreducibilis!

M $x^4 - x^3 + x^2 - x + 1 = \frac{x^5 + 1}{x + 1}$. Legyen $y = x + 1$, ekkor

$$\frac{x^5 + 1}{x + 1} = \frac{(y - 1)^5 + 1}{y} = y^4 - 5y^3 + 10y^2 - 10y + 5,$$

és erre már alkalmazható a S-E-kritérium.

P Irreducibilisek-e az $x^4 + 4$ és az $x^5 + 4$ polinomok?

M A S-E egyikre sem használható!

$$x^4 + 4 = x^4 + 4 + 4x^2 - 4x^2 = (x^2 + 2)^2 - (2x)^2 = (x^2 + 2 + 2x)(x^2 + 2 - 2x)$$

reducibilis.

$$x^5 + 4 = (y + 1)^5 + 4 = y^5 + 5y^4 + 10y^3 + 10y^2 + 5y + 5, \text{ S-E:}$$

irreducibilis.

P $\Phi_p(x) = x^{p-1} + x^{p-2} + \dots + x + 1$ irreducibilis, ha p prím!

M $\frac{x^p - 1}{x - 1} = \frac{(y + 1)^p - 1}{y} = y^{p-1} + py^{p-2} + \dots + p$ a S-E miatt irred.

m $x^{p-1} + x^{p-2} + \dots + x + 1 = \frac{x^p - 1}{x - 1} = \prod_{k=1}^{p-1} (x - \varepsilon_p^k)$, ahol ε_p egy primitív p -edik egységgyök, hisz a gyökök az 1-től különböző egységgyökök (amik egyúttal primitív egységgyökök is).

D Az n -edik **körosztási polinom (cyclotomic polynomial)**

$$\Phi_n(x) = \prod_{\varepsilon} (x - \varepsilon),$$

ahol ε végigfut a primitív n -edik egységgyökökön.

Á Ha p prím $\Phi_p(x) = x^{p-1} + x^{p-2} + \dots + x + 1$.

Á $x^n - 1 = \prod_{d|n} \Phi_d(x)$

B hisz minden n -edik egységgyök d -edik primitív egységgyök valamely $d | n$ -re és minden d -edik primitív egységgyök n -edik egységgyök.

Á $\deg \Phi_n = \varphi(n)$ (Euler-függvény)

Á Φ_n egészegyütthetős és irreducibilis $\mathbb{Q}$ és $\mathbb{Z}$ fölött.

Á* Φ_n az egyetlen olyan egészegyütthetős irreducibilis polinom, mely osztója $x^n - 1$ -nek, de nem osztója egyetlen $k < n$ -re sem $x^k - 1$ -nek.

P Határozzuk meg a Φ_8 polinomot!

$$\text{M } \Phi_8(x) = \frac{x^8 - 1}{\Phi_1(x)\Phi_2(x)\Phi_4(x)} = \frac{x^8 - 1}{(x-1)(x+1)(x^2+1)} = x^4 + 1$$

P Az első néhány (nem prím indexű) $\Phi_1(x) = x - 1$, $\Phi_2(x) = x + 1$,
 $\Phi_3(x) = x^2 + x + 1$, $\Phi_4(x) = x^2 + 1$, $\Phi_6(x) = x^2 - x + 1$,
 $\Phi_8(x) = x^4 + 1$, $\Phi_9(x) = x^6 + x^3 + 1$, $\Phi_{10}(x) = x^4 - x^3 + x^2 - x + 1$,
 $\Phi_{11}(x) = x^{10} + x^9 + x^8 + x^7 + x^6 + x^5 + x^4 + x^3 + x^2 + x + 1$,
 $\Phi_{12}(x) = x^4 - x^2 + 1$, $\Phi_{14}(x) = x^6 - x^5 + x^4 - x^3 + x^2 - x + 1$,
 $\Phi_{15}(x) = x^8 - x^7 + x^5 - x^4 + x^3 - x + 1$, $\Phi_{16}(x) = x^8 + 1$,
 $\Phi_{105}(x) = x^{48} + x^{47} + x^{46} - x^{43} - x^{42} - 2x^{41} - x^{40} - x^{39} + x^{36}$
 $+ x^{35} + x^{34} + x^{33} + x^{32} + x^{31} - x^{28} - x^{26} - x^{24} - x^{22} - x^{20} + x^{17} + x^{16}$
 $+ x^{15} + x^{14} + x^{13} + x^{12} - x^9 - x^8 - 2x^7 - x^6 - x^5 + x^2 + x + 1.$

Á Ha $p \nmid a_n$ és $a(x) \in \mathbb{Z}[x]$ irreducibilis $\mathbb{Z}_p$ fölött, akkor $\mathbb{Q}$ fölött is!

B Feltehető, hogy $a(x)$ primitív. Ha $\exists$ valódi felbontás $\mathbb{Q}$ fölött, akkor $\mathbb{Z}$ fölött is, ami az együtthatókat modulo p tekintve felbontás $\mathbb{Z}_p$ fölött is. (A $\mathbb{Z}$ fölötti tényezők főegyütthatóinak egyike sem osztható p -vel, mivel a szorzatuk a_n sem).

P $x^4 - 3x^3 - 4x^2 + 2x + 1$ irreducibilis?

M nincs racionális gyöke, a S-E nem használható.

$\mathbb{Z}_2$ fölött $x^4 + x^3 + 1$

$\mathbb{Z}_2$ -ben nincs gyöke, az egyetlen másodfokú irreducibilis polinommal nem osztható, mivel

$$(x^2 + x + 1)^2 = x^4 + x^2 + 1 \neq x^4 + x^3 + 1$$

$\rightsquigarrow \mathbb{Z}_2$ fölött irreducibilis $\rightsquigarrow \mathbb{Q}$ fölött is $\rightsquigarrow \mathbb{Z}$ fölött is, mivel primitív.

- T** *(Számelmélet alaptétele $\mathbb{Z}[x]$ -ben)* Minden $\mathbb{Z}$ fölötti legalább elsőfokú polinom felbomlik irreducibilis polinomok szorzatára, és ez a felbontás sorrendtől és egységsszorzóktól eltekintve egyértelmű.
- B** $L! a(x) \in \mathbb{Z}[x] \rightsquigarrow a(x) = cg(x)$ alakba írható, ahol $c > 0$ egész, és g primitív.
 $c = p_1 p_2 \dots p_k$ a prímtényezős felbontás $\mathbb{Z}$ -ben.
 g „egyértelműen” felbontható $\mathbb{Q}[x]$ -ben (mert $\mathbb{Q}$ test) $\rightsquigarrow$ felbontható $\mathbb{Z}[x]$ -ben is. Egyértelműen?
 $g = g_1 g_2 \dots g_r = h_1 h_2 \dots h_r$ primitív irreducibilisek.
 $g_i = ah_j$ $a \in \mathbb{Q} \rightsquigarrow a = \pm 1$.
- K** $\mathbb{Z}[x]$ -ben van lko, bár nincs maradékos osztás, és így euklideszi algoritmus sem.
- T** *(Lenstra-Lenstra-Lovász, 1982, LLL-algoritmus)* Van olyan polinom idejű (hatékony) algoritmus, mely $\mathbb{Q}[x]$ -ben faktorizál.

P Bontsuk fel irreducibilisek szorzatára $\mathbb{Q}$ és $\mathbb{Z}$ fölött is a $6x^5 - 3x^4 + 12x^2 + 6x - 6$ polinomot!

M Kiemelve az eh-k loko-ját: $3(2x^5 - x^4 + 4x^2 + 2x - 2)$.

A primitív polinom racionális gyökei Horner-módszerrel: $\frac{1}{2}$

$(x - \frac{1}{2})(2x^4 + 4x + 4) = (2x - 1)(x^4 + 2x + 2)$, a második tényező S-E miatt irreducibilis $\mathbb{Q}$ fölött, tehát

$\mathbb{Q}[x]$: $(6x - 3)(x^4 + 2x + 2)$, $\mathbb{Z}[x]$: $3(2x - 1)(x^4 + 2x + 2)$ a két felbontás.

Egyebek

Egyebek

Szimmetrikus polinomok

D Legyen R egy egységelemes, kommutatív gyűrű, és $x_1, x_2, \dots, x_n$ egymástól különböző szimbólumok. A

$$p(x_1, x_2, \dots, x_n) = \sum a_{i_1 i_2 \dots i_n} x_1^{i_1} x_2^{i_2} \dots x_n^{i_n}, \quad (a_{i_1 i_2 \dots i_n} \in R, i_1, \dots, i_n \in \mathbb{N}_0)$$

alakú kifejezéseket **R fölötti n -határozatlanú (n -változós) polinomnak** nevezzük. Halmazukat $R[x_1, x_2, \dots, x_n]$ jelöli.

M I! összevonva, ami összevonható: pl. $2x_1^3x_2^2 - 5x_1^3x_2^2 = -3x_1^3x_2^2$.

P $3x_1^3x_3 - x_2^2x_1^2 + 5x_2x_3 - 2x_3 \in \mathbb{Z}[x_1, x_2, x_3]$

M E fogalom rekurzív módon is definiálható. $R[x_1, x_2]$ nem más, mint az $R[x_1]$ gyűrű fölötti polinomgyűrű: $R[x_1, x_2] = (R[x_1])[x_2]$.

Általában $R[x_1, x_2, \dots, x_n] = (R[x_1, x_2, \dots, x_{n-1}])[x_n]$.

P $x^3y^2 + 3x^2y^2 - xy^3 + xy^2 + 2xy - y^2 + 7 \in \mathbb{Z}[x, y]$,
 $(-x)y^3 + (x^3 + 3x^2 + x - 1)y^2 + (2x)y + 7 \in (\mathbb{Z}[x])[y]$

T Az $R[x_1, x_2, \dots, x_n]$ egységelemes, kommutatív gyűrű és egységei azok a konstans polinomok, ahol a konstans R -ben is egység. Ha R nullosztómentes, akkor $R[x_1, x_2, \dots, x_n]$ is az.

D Az $ax_1^{i_1}x_2^{i_2}\dots x_n^{i_n}$ ($a \in R \setminus \{0\}$) tag foka $i_1 + i_2 + \dots + i_n$. A $p \in R[x_1, x_2, \dots, x_n]$ polinom foka a p tagjai fokának maximuma.

P $\deg(x^3y^2 + 3x^2y^4 - xy + 1) = \max\{5, 6, 2, 0\} = 6$

m tagok sorrendje? szorzat alakban „lexikografikus”: xxxyy, xxyyyy, xy.

D A p polinom tagjainak **lexikografikus rendezésén** tagjainak olyan sorrendbe való írását értjük, melyben

- $x_1 \succ x_2 \succ \dots \succ x_n$
- $ax_1^{i_1}x_2^{i_2}\dots x_n^{i_n} \succ bx_1^{j_1}x_2^{j_2}\dots x_n^{j_n}$ ($a \neq 0, b \neq 0$), ha valamilyen $k = 1, 2, \dots, n$ indexre $i_k > j_k$, de minden $m < k$ indexre $i_m = j_m$.

P $x_1x_2^3x_3^2 \succ x_1x_2^2x_3, x_1^2x_2^5x_3 \succ x_2^5x_3, x_1x_2 \succ x_1x_3^3$

P Rendezzük lexikografikusan az

$x_2^8x_3 - 7x_1^2x_3^7 + 3x_1^2x_3 + x_1^3x_2^2x_3 + 2x_1^3x_2^2 - 5x_1$ polinom tagjait!

M $x_1^3x_2^2x_3 + 2x_1^3x_2^2 - 7x_1^2x_3^7 + 3x_1^2x_3 - 5x_1 + x_2^8x_3$

- D** A $p \in R[x_1, x_2, \dots, x_n]$ polinomot **szimmetrikus polinomnak** nevezzük, ha változóinak tetszőleges permutációja után p -vel egyenlő polinomot kapunk.
- m** elég kikötni, hogy nem változik p , ha bármely két változóját kicseréljük, mert minden permutáció megkapható elemek cseréjével.
- P** Az $x_1^2x_2 + x_1^2x_3 + x_1x_2^2 + x_1x_3^2 + x_2^2x_3 + x_2x_3^2 - 7x_1x_2x_3$ polinom szimmetrikus, de a $x_1^2x_2 + x_2^2x_3 + x_1x_3^2 - 7x_1x_2x_3$ polinom nem!

D A változók összes k -tényezős szorzatának összegeként kapott $e_k \in R[x_1, x_2, \dots, x_n]$ polinomot **k -adik elemi szimmetrikus polinomnak** nevezzük, azaz

$$e_k(x_1, x_2, \dots, x_n) = \sum_{1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_k \leq n} x_{i_1} x_{i_2} \dots x_{i_k}, \quad \text{specilisan}$$

$$e_0(x_1, x_2, \dots, x_n) = 1,$$

$$e_1(x_1, x_2, \dots, x_n) = \sum_{1 \leq i \leq n} x_i,$$

$$e_2(x_1, x_2, \dots, x_n) = \sum_{1 \leq i < j \leq n} x_i x_j,$$

...

$$e_n(x_1, x_2, \dots, x_n) = x_1 x_2 \dots x_n$$

P $e_0(x) = 1, e_1(x) = x, e_0(x, y) = 1, e_1(x, y) = x + y, e_2(x, y) = xy,$
 $e_0(x, y, z) = 1, e_1(x, y, z) = x + y + z, e_2(x, y, z) = xy + xz + yz,$
 $e_3(x, y, z) = xyz.$

T *Szimmetrikus polinomok alaptétele*: Tekintsük az F test fölötti $F[x_1, x_2, \dots, x_n]$ polinomgyűrűt. Minden szimmetrikus $p \in F[x_1, x_2, \dots, x_n]$ polinom felírható az elemi szimmetrikus polinomok F fölötti polinomjaként, azaz létezik olyan $f \in F[y_1, y_2, \dots, y_n]$ polinom, hogy

$$p(x_1, x_2, \dots, x_n) = f(e_1(x_1, x_2, \dots, x_n), \dots, e_n(x_1, x_2, \dots, x_n)).$$

B A lexikografikus rendezés szerinti indukcióval bizonyítunk. Konstans polinomra az állítás igaz.

- Az

$$e_1^{k_1} \dots e_n^{k_n} = (x_1 + x_2 + \dots + x_n)^{k_1} (x_1 x_2 + \dots + x_{n-1} x_n)^{k_2} \dots (x_1 x_2 \dots x_n)^{k_n}$$

polinom főtagja $x_1^{k_1 + k_2 + \dots + k_n} x_2^{k_2 + \dots + k_n} \dots x_n^{k_n}$.

- Másrészt ha a szimmetrikus p polinom főtagja $c x_1^{i_1} x_2^{i_2} \dots x_n^{i_n}$, akkor $i_1 \geq i_2 \geq \dots \geq i_n$ (miért?).

- Mivel p főtagja és

$$c \cdot (x_1 + x_2 + \dots + x_n)^{i_1 - i_2} (x_1 x_2 + \dots + x_{n-1} x_n)^{i_2 - i_3} \dots (x_1 x_2 \dots x_n)^{i_n}$$

főtagja megegyezik, ezért $p(x) - ce_1^{k_1} \dots e_n^{k_n}$ polinom főtagja a lexikografikus rendezés szerint kisebb, mint p főtagja, így az indukciós feltevés szerint e polinom már elemi szimmetrikus polinomok polinomja, s ezzel p is.

- A bizonyítás konstruktív, az alkalmazott „főtag kiküszöbölési eljárás” a gyakorlatban is használható.

m egy mankó arra, mi lesz a kivonandó elemi polinomok polinomja:

$$x_1^6 x_2^4 x_3^3 x_4 \quad (\text{és van még } x_5 \text{ is}) \rightsquigarrow \begin{array}{cccccc} x_1 & x_1 & x_1 & x_1 & x_1 & x_1 \\ x_2 & x_2 & x_2 & x_2 & & \\ x_3 & x_3 & x_3 & & & \\ x_4 & & & & & \end{array}$$

oszloponként megszámlálva a változókat: $e_4 e_3^2 e_2 e_1^2$

P Legyen $p(x, y, z) = x^2 + y^2 + z^2$. Állítsuk elő elemi polinomok polinomjaként.

M A lexikografikus rendezésben legyen $x \succ y \succ z$. A főtag $x^2y^0z^0$, tehát $i_1 = 2, i_2 = 0, i_3 = 0$.

Innen $k_1 = 2, k_2 = 0, k_3 = 0$, azaz $p_1(x, y, z) =$

$$p(x, y, z) - (x + y + z)^2 = -2xy - 2xz - 2yz = -2(xy + xz + yz)$$

$$p(x, y, z) = (x + y + z)^2 - 2(xy + xz + yz) = e_1(x, y, z)^2 - 2e_2(x, y, z).$$

P Legyen $p(x, y) = x^5 + 2x^4y + 3x^3y^2 + 3x^2y^3 + 2xy^4 + y^5$. Állítsuk elő elemi polinomok polinomjaként.

- A főtag x^5 , $i_1 = 5, i_2 = 0 \rightsquigarrow k_1 = 5, k_2 = 0 \rightsquigarrow$

$$\begin{aligned} - p_1(x, y) &= p(x, y) - (x + y)^5 \\ &= x^5 + 2x^4y + 3x^3y^2 + 3x^2y^3 + 2xy^4 + y^5 \\ &\quad - (x^5 + 5x^4y + 10x^3y^2 + 10x^2y^3 + 5xy^4 + y^5) \\ &= -3x^4y - 7x^3y^2 - 7x^2y^3 - 3xy^4 \end{aligned}$$

- A főtag $-3x^4y$, $i_1 = 4, i_2 = 1 \rightsquigarrow k_1 = 3, k_2 = 1, \rightsquigarrow$

$$\begin{aligned} - p_2(x, y) &= p_1(x, y) + 3(x + y)^3(xy) \\ &= -3x^4y - 7x^3y^2 - 7x^2y^3 - 3xy^4 \\ &\quad + 3(x^4y + 3x^3y^2 + 3x^2y^3 + xy^4) \\ &= 2x^3y^2 + 2x^2y^3 = 2(x + y)(xy)^2 \end{aligned}$$

- $p = e_1^5 + p_1 = e_1^5 - 3e_1^3e_2 + p_2 = e_1^5 - 3e_1^3e_2 + 2e_1e_2^2$, tehát
 $p = e_1^5 - 3e_1^3e_2 + 2e_1e_2^2$.

- P** Legyen a, b, c az $x^3 - 2x^2 + 4x + 3$ polinom három gyöke. Adjunk meg olyan 1-főegyütthetős polinomot, melynek gyökei ab, ac, bc .
- M** A gyökök és együtthetők összefüggései szerint

$$a + b + c = 2$$

$$ab + ac + bc = 4$$

$$abc = -3$$

A gyökök és együtthetők kapcsolata a keresett $(x - ab)(x - ac)(x - bc)$ polinomra:

$$ab + ac + bc = 4$$

$$a^2bc + ab^2c + abc^2 = abc(a + b + c) = -6$$

$$(ab)(ac)(bc) = (abc)^2 = 9$$

innen a keresett polinom: $x^3 - 4x^2 - 6x - 9$.

Egyebek

Polinominterpoláció

K Adva vannak az $x_1, x_2, \dots, x_n, y_1, y_2, \dots, y_n \in F$ számok, ahol F test, és $x_i \neq x_j$, ha $i \neq j$. Keresünk olyan $p \in F[x]$ polinomot, melyre $p(x_i) = y_i$ ($i = 1, 2, \dots, n$).

M Ha ilyen p van, akkor ∞ sok van, mert $p(x) + f(x) \prod_{i=1}^n (x - x_i)$ is jó, ahol f tetszőleges polinom.

T **Lagrange-interpoláció** Adva vannak az

$x_1, x_2, \dots, x_n, y_1, y_2, \dots, y_n \in F$ számok, ahol F test, és $x_i \neq x_j$, ha $i \neq j$. Ekkor **pontosan egy** olyan **legfeljebb $n - 1$ -edfokú** $p \in F[x]$ polinom létezik, melyre $p(x_i) = y_i$ ($i = 1, 2, \dots, n$).

B **(Létezés)**
$$L_i(x) = \frac{(x - x_1) \dots (x - x_{i-1})(x - x_{i+1}) \dots (x - x_n)}{(x_i - x_1) \dots (x_i - x_{i-1})(x_i - x_{i+1}) \dots (x_i - x_n)}$$

$$L_i(x_j) = \begin{cases} 1, & \text{ha } i = j, \\ 0, & \text{ha } i \neq j. \end{cases}$$

$$p(x) = \sum_{i=1}^n y_i L_i(x)$$

(Egyértelműség) ha $p, q \in F[x]$ két legfeljebb $n - 1$ -edfokú polinom, melyre $p(x_i) = q(x_i)$, azaz $(p - q)(x_i) = 0$ minden $i = 1, 2, \dots, n$ -re.

$p - q$ foka legfeljebb $n - 1$, gyökeinek száma n , akkor $p - q = 0$, azaz $p = q$.

$$\mathbf{P} \begin{array}{c} x_k \quad -1 \quad 0 \quad 1 \quad 2 \\ \hline y_k \quad -5 \quad 5 \quad 5 \quad 7 \end{array}$$

$$\mathbf{M} \quad L_1(x) = \frac{(x)(x-1)(x-2)}{(-1)(-1-1)(-1-2)} = -\frac{1}{6}x^3 + \frac{1}{2}x^2 - \frac{1}{3}x$$

$$L_2(x) = \frac{(x+1)(x-1)(x-2)}{(0+1)(0-1)(0-2)} = \frac{1}{2}x^3 - x^2 - \frac{1}{2}x + 1$$

$$L_3(x) = \frac{(x+1)(x)(x-2)}{(1+1)(1)(1-2)} = -\frac{1}{2}x^3 + \frac{1}{2}x^2 + x$$

$$L_4(x) = \frac{(x+1)(x)(x-1)}{(2+1)(2)(2-1)} = \frac{1}{6}x^3 - \frac{1}{6}x$$

$$-5L_1 + 5L_2 + 5L_3 + 7L_4 = 2x^3 - 5x^2 + 3x + 5$$

Egyebek

Polinominterpoláció véges testek fölött

- T** Véges testek fölött minden függvény egyenlő egy polinomfüggvénnyel. Ráadásul minden függvényhez végtelen sok ilyen polinom is létezik.
- m** Mi eddig csak a $\mathbb{Z}_p$ testet tanultuk, vannak prímszámrendű véges testek is (jelölésük $\mathbb{F}_q$ vagy $\text{GF}(q)$, ahol $q = p^e$ valamilyen p prímszámra és e egészre), és az állítás ezekre is igaz.
- B** Ha $f: \mathbb{Z}_p \rightarrow \mathbb{Z}_p$ tetszőleges függvény, akkor az $f(i)$ ($i \in \mathbb{Z}_p$) értékekből képezhetünk egy legfőbb $p - 1$ -edfokú interpolációs polinomot, mely f -fel azonos értékeket vesz fel. A „kis” Fermat-tétel szerint $x^p \equiv x \pmod{p}$ minden $x \in \mathbb{Z}$ -re, így $x^p - x = 0$ a $\mathbb{Z}_p$ -ben. Ha g olyan polinom, hogy minden $c \in \mathbb{Z}_p$ esetén $f(c) = g(c)$, akkor $g(x)$ -et maradékosan osztva $x^p - x$ -szel olyan egy legfőbb $p - 1$ -edfokú polinomot kapunk, ami megegyezik a Lagrange-féle interpolációs polinommal, azaz a $g(x) - a(x)(x^p - x)$ polinommal, ahol $a(x) \in \mathbb{Z}_p[x]$ a maradékos osztás hányadosa.

- F Egy széf kódja egy $[0, p - 1]$ -be eső egész, és p prím. Osszuk meg ezt n ember közt úgy, hogy közülük bármelyik 3 ki tudja nyitni a széfet, de semelyik 2 ne tudjon meg a kódról semmit.
- M Legyen $f \in \mathbb{Z}_p[x]$ egy másodfokú polinom, a széf kódja legyen $f(0)$. A k -adik embernek adjuk oda $f(k)$ értékét ($k = 1, 2, \dots, n$). Bármely 3 ember a három $(i, y_i), (j, y_j), (k, y_k)$ párból egyértelműen fel tudja írni f -et, amiből megkapja $f(0)$ -t, de 2 ember nem tud még a kódról semmit, mert minden $t \in \mathbb{Z}$ értékre pontosan egy legfőbb másodfokú polinom van, melynek grafikonja átmegy az $(i, y_i), (j, y_j), (0, t)$ pontokon.
- K **(Titokmegosztás)** Egy széf kódja egy $[0, p - 1]$ -be eső egész, ahol p prím. n résztvevő mindegyike megkapja egy legfőbb $k - 1$ -fokú $a(x) \in \mathbb{Z}_p[x]$ polinom $(x_i, a(x_i))$ párját ($i = 1, 2, \dots, k, k < p$). Bármely k résztvevő fel tudja tárni a titkot, de semelyik legfőbb $k - 1$ résztvevő nem tud meg semmit a titokról.